

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
ЧЕБОТАРЬОВОЇ ОЛЕНИ ВАЛЕНТИНІВНИ
«ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ІЗ
ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ТА ІНТЕЛЕКТУ»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних
наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка

Актуальність теми дисертаційної роботи О. В. Чеботарьової зумовлена значною кількістю дітей з особливими освітніми потребами та необхідністю вдосконалення педагогічних підходів до таких дітей в спеціальному та інклюзивному освітньому просторі, пошуку шляхів підвищення ефективності соціалізації дітей з вадами психофізичного розвитку, розробки стратегії розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами, яка б сприяла забезпеченню рівних прав на отримання якісного навчання всіма без винятку дітьми, визначення їхніх освітніх можливостей та максимальне розкриття здібностей.

Від успішності соціалізації дитини з обмеженими психофізичними можливостями залежить спроможність існування цієї дитини у соціумі. У зв'язку з цим готовність учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту до трудової діяльності набуває особливого значення у контексті їхньої соціалізації, адаптації та інтеграції у суспільство.

Вище зазначене викликало необхідність обґрунтування методичної системи трудового навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку, і зокрема з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, яка б спиралася на сучасні підходи до теорії і практики трудового навчання учнів та враховувала освітні новації концепції Нової української школи.

Трудове навчання розглянуто автором дисертації як необхідна умова особистісного становлення дітей з комплексними порушеннями розвитку та підготовки до самостійної життєдіяльності у соціумі, оскільки складна структура порушення психофізичного розвитку призводить до обмежень функціонування і унеможлиблює природний процес соціалізації.

У поданому рукописі висвітлено основні наукові результати відповідно до авторської концепції дослідження, що ґрунтується на методологічному,

теоретичному та дидактико-методичному концептах, які дають змогу виробити цілісні й переконливі уявлення про методичну систему безперервної технологічної освіти дітей з комплексними порушеннями розвитку як про процес і результат спеціально організованого корекційно-розвивального трудового навчання учнів у спеціальному закладі загальної середньої освіти.

На різних етапах дослідження було визначено низку недоліків в організації освітнього процесу у спеціальних закладах освіти, які негативно позначаються на ефективності трудової підготовки учнів: відсутність цілісної методичної системи трудового навчання, яка передбачала б узгодженість та наступність змісту на усіх етапах навчання, відсутність гнучкості стандартів та навчальних програм, а відтак, недостатнє врахування особливостей опанування навчального матеріалу, невизначеність умов реалізації трудового навчання, відсутність злагодженої взаємодії педагогів з батьками та їх фахової підтримки щодо трудового виховання та розвитку трудової діяльності у дітей.

Особливого значення набуває розроблена автором модель методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, що вибудовувалась у результаті узгодженого поєднання освітніх цілей навчання, змісту, методів, засобів і форм організації, технологій, і передбачала такі складові: цільовий, методологічний, організаційно-педагогічний, змістовно-процесуальний, результативний блоки.

Дисертанткою встановлено, що ефективність та повнота реалізації методичної системи трудового навчання учнів залежить від урахування педагогічних основ її забезпечення: змісту етапів трудового навчання, показників розвитку та очікуваних результатів на кожному з них; особливостей розвитку дітей, предмета впливу; добору адекватних зазначеному процесові педагогічних засобів – змісту, методики, організаційних форм.

Автором визначено педагогічні умови, від яких залежить ефективність реалізації трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, зокрема: організаційні, що передбачають забезпечення навчального середовища, сучасного технологічного оснащення, активного залучення батьків; дидактичні, що включають добір доступного змісту

навчального матеріалу та його доцільне структурування в індивідуальній програмі, вибір адекватних можливостям учня методів, прийомів, засобів і видів роботи для систематичного трудового навчання; корекційно-реабілітаційні, що передбачають корекційно-реабілітаційний супровід навчання дитини на основі її психофізичних можливостей, психологічну допомогу учневі та його батькам, різні форми викладу навчальної інформації з метою захисту учнів від фізичного та розумового перевантаження.

В роботі ретельно досліджено стан сформованості трудової компетентності школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Визначено компоненти основ трудової компетентності учнів, зокрема: когнітивний, емоційно-ціннісний та операційно-діяльнісний, сформованість яких забезпечує успішність трудового навчання, активність учнів у трудовій діяльності, мотиваційну підготовленість до праці, опануванні основ професії, професійного самовизначення та становлення у взаємостосунках з однолітками; успішність професійно-трудоного навчання та виконання діяльності, використання пізнавальних можливостей школяра в процесі професійно-трудоного навчання та професійного становлення.

Важливими позиціями реалізації цілісної технології трудового навчання авторської методичної системи є дотримання певної етапності формування трудової діяльності у контексті різних ланок трудового навчання (початкової, основної, заключної), де учні оволодівають усіма необхідними теоретичними знаннями, практичними уміннями та навичками щодо обробки різних видів матеріалів, опановують сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва, основ швейної, кухарської, столярної, взуттєвої справи, рослинництва, квітникарства, опановують ручні та машинні техніки обробки матеріалів тощо. У процесі реалізації концептуальних положень корекційно-розвивального навчання автором передбачено спеціальну організацію трудового навчання на основі удосконалення пізнавальної, мовленнєвої, психомоторної, емоційно-вольової сфер розвитку, забезпечення провідної ролі життєво необхідних предметно-практичних знань.

Змістовий компонент методичної системи представлено за допомогою програмного забезпечення, відповідних варіативних модулів, які мають власну мету і завдання. Здійснення корекційно-розвивального впливу передбачає використання різноманітних педагогічних засобів впливу на пізнавальний, психомоторний, мовленнєвий, емоційно-вольовий розвиток школярів. Експериментально доведено ефективність використання розробленої методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, що має на меті оптимізацію трудової підготовки учнів.

Аналіз результатів формувального експерименту підтвердив значне підвищення в учнів експериментальної групи рівня сформованості трудової компетентності, успішності їхнього навчання; натомість в учнів контрольної групи не виявлено його позитивної динаміки. В умовах спеціально організованого педагогічного впливу відбувається становлення певних особистісних надбань та властивостей, що відповідають кожному етапу трудової підготовки. На підставі порівняльного аналізу отриманих результатів доведено універсальність розробленої методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту; основні положення дослідження мають загальнопедагогічне значення і можуть бути використані у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, у тому числі й в класах з інклюзивною формою навчання, де отримують освіту діти з комплексними порушеннями розвитку.

Дисертаційне дослідження О. В. Чеботарьової виконано у контексті комплексної теми лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України: «Удосконалення змісту і форм навчання розумово відсталих дітей в умовах реформування спеціальної освіти». Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, що досліджується; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи, методологічні, теоретичні засади; представлено концепцію дослідження; розкрито наукову новизну і

практичне значення здобутих результатів; подано відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг.

У психолого-педагогічній літературі проблема соціалізації осіб з обмеженими психофізичними можливостями здебільшого розглядається у контексті успішності їх адаптації (соціальної, психологічної, соціально-психологічної, соціально-трудової), розв'язанні питань професійної підготовки та професійного становлення учнів. Натомість, існує необхідність розгляду зазначеної проблеми з позиції особистісного підходу, забезпечення процесів індивідуалізації та інтеграції дитини, яка спроможна усвідомити свої можливості, що варто розвивати і використовувати у своїй життєдіяльності, і щонайперше – в умовах шкільного навчання та виховання. Враховуючи це, розгляд зазначених положень вбачається особливо доцільним.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Науково-методичні основи навчання школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту» висвітлено філософські, соціально-психологічні та педагогічні аспекти проблеми, її найважливіші питання, визначено теоретичні засади дослідження, розкрито зміст основних понять.

Навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку, зокрема, з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту – малодосліджена та складна проблема спеціальної педагогіки та психології. Водночас питанням теорії і методики трудового навчання розглядуваної категорії дітей ще і досі не приділено достатньо уваги. Практична потреба у вивченні та визначенні освітніх можливостей учнів означеної категорії, розроблення системи їхнього навчання є надзвичайно актуальним, оскільки складна структура порушення психофізичного розвитку призводить до обмежень функціонування і унеможливорює природний процес соціалізації.

Ознайомлення зі змістом розділу свідчить про опрацювання дисертанткою значної кількості наукових робіт, які присвячено проблемі дослідження. Аналіз проблеми висвітлено достатньо повно та ґрунтовно, текст подано на високому науковому рівні. Рівень написання, об'єм та оформлення цього розділу відповідають вимогам, що ставляться до дисертацій. Автором

визначено основні підходи до навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку.

У другому розділі дослідження «Теоретико-методичний аналіз сучасного стану дослідження проблеми трудового навчання школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту» розкрито педагогічні аспекти процесу трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, проаналізовано стан теорії та практики у розв'язанні проблеми забезпечення трудового навчання школярів на різних етапах трудової підготовки (початковому, загальнотрудоному, професійно-трудоному).

О. В. Чеботарьовою здійснено ретельний аналіз існуючого науково-методичного інструментарію, що дало підстави дійти висновку про те, що проблема соціалізації дітей засобами спеціально організованого трудового навчання залишається однією з найактуальніших у теорії та практиці спеціальної педагогіки.

Теоретичний аналіз літератури продемонстрував особливу значущість зазначеної проблеми для спеціальної загальноосвітньої школи, яка є головним інститутом соціалізації та трудової підготовки учнів. Педагоги не надають пріоритетності питанню формування трудової компетентності своїх вихованців, недостатньо розуміють суть та особливості її здійснення на кожному етапі трудового навчання, не обізнані з предметом впливу та ефектами результативності на різних вікових етапах психічного розвитку дитини, що суттєво обмежує перелік і зміст їх освітніх впливів.

У третьому розділі дисертації «Концептуальні засади методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту» обґрунтовано методологічні основи та теоретичну модель методичної системи трудового навчання учнів з комплексними порушеннями розвитку у спеціальному освітньому просторі, визначено критерії та показники оцінювання сформованості в учнів трудової компетентності.

У процесі дослідження з'ясовано, що трудова компетентність – це важлива складова у формуванні в учнів з особливими освітніми потребами життєвої компетентності відповідно до Концепції Нової Української школи.

Вона є частиною людської культури загалом й одним з важливих чинників трудової підготовленості до праці учнів з особливими освітніми потребами, що зумовлено технологізацією галузей діяльності людини.

Автором доведено, що досягнення ефективності трудової підготовки учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту у спеціальному закладі загальної середньої освіти відбувається шляхом застосування спеціально організованого педагогічного процесу трудового навчання – системи взаємопов'язаних його ланок, що відповідають меті та предмету цілеспрямованого впливу. Окреслено принципи та педагогічні умови трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту: організаційні, дидактичні, корекційно-реабілітаційні.

У розробленій автором моделі методичної системи трудового навчання школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелектуального розвитку у спеціальному закладі загальної середньої освіти функціонування методичної системи підпорядковано закономірностям, що пов'язані з внутрішньою будовою самої системи, у структурі якої передбачено цільовий, методологічний, організаційно-педагогічний, змістовно-процесуальний, результативний блоки. Встановлено, що ефективність та повнота реалізації методичної системи трудового навчання учнів залежить від урахування педагогічних основ її забезпечення: змісту етапів трудового навчання, показників розвитку та очікуваних результатів на кожному з них; особливостей розвитку дітей, предмета впливу; добору адекватних зазначеному процесові педагогічних засобів – змісту, методики, організаційних форм.

У четвертому розділі дисертації «Стан сформованості трудової компетентності учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту в спеціальному освітньому просторі» обґрунтовано та висвітлено методику констатувальної частини експерименту, критерії оцінювання загальнотрудових знань, умінь та навичок, визначено рівні сформованості основ трудової компетентності в учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

Розроблена методика охопила повний комплекс якостей і характеристик вказаних вище показників трудової компетентності учнів з порушеннями

опорно-рухового апарату та інтелекту, зокрема не тільки стану техніко-технологічних знань та трудових умінь, а й мотиваційний та більш ширший практико-діяльнісний компонент трудової діяльності учнів.

Результати дослідження продемонстрували, що старшокласники зазнають істотних труднощів у процесі трудової підготовки і подальшому професійному самовизначенні. На цьому етапі у них виявлено недостатню трудову підготовленість за всіма визначеними показниками. Встановлено, що відносно своєї майбутньої професійної діяльності зорієнтована лише половина старшокласників. Більшість з них не має намірів працювати за професією, якої навчають у школі.

У п'ятому розділі дисертації «Технологічне забезпечення методичної системи трудового навчання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту» обґрунтовано методику формувального етапу дослідження, висвітлено структуру та зміст технологічного забезпечення методичної системи трудового навчання учнів, проаналізовано результати її впровадження у педагогічний процес спеціальної школи.

Педагогічну технологію трудового навчання було розроблено та апробовано автором у спеціальних закладах загальної середньої освіти. Створення технології потребувало формулювання низки основоположних принципів. У межах цієї технології використані корекційно-розвивальні модульні програми з трудового навчання, такі як «Азбука творчості», «Арт-корекція», «Квітковий калейдоскоп», «Арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять», які сприяли активізації художньо-трудої діяльності, психомоторному, пізнавальному, мовленнєвому, естетичному розвитку; компенсаторних можливостей школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

Успішному формуванню трудової компетентності учнів сприяли адресовані педагогам спеціальних загальноосвітніх закладів методичні рекомендації, які репрезентують шляхи підвищення ефективності трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту на початковому, загальнотрудовому та професійно-трудоному етапах підготовки.

Аналіз результатів педагогічного впливу показав суттєве підвищення в учнів експериментальної групи загального рівня трудової компетентності та її рівня за окремими показниками на кожному етапі. Натомість в учнів контрольної групи не виявлено позитивної динаміки. Означені результати доводять ефективність розробленої Чеботарьовою О. В. методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

На підставі порівняльного аналізу отриманих результатів доведено універсальність розробленої методичної системи трудового навчання учнів з комплексними порушеннями розвитку; основні положення дослідження мають загальнопедагогічне значення і можуть бути використані у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, у тому числі й в класах з інклюзивною формою навчання, де отримують освіту діти з комплексними порушеннями розвитку.

Теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені положення дисертаційного дослідження покладено в основу навчальних програм, посібників, підручників, змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу на факультетах корекційної педагогіки та психології, склали підґрунтя науково-методичних та навчально-методичних посібників для студентів цих факультетів та практичних працівників спеціальних навчальних закладів.

Висновки дисертаційного дослідження повністю відображають отримані результати, відповідають меті, поставленим завданням та науковій новизні роботи. Автореферат відображає основні положення дисертації.

Загалом дисертаційна робота О. В. Чеботарьової характеризується чіткою структурою, логічністю та послідовністю викладення наукового матеріалу, глибоким та змістовним кількісним і якісним аналізом даних, отриманих в ході емпіричного дослідження. Результати проілюстровані достатньою кількістю таблиць і рисунків.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, представлених в роботі О. В. Чеботарьової, забезпечується методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних положень

дослідження, відповідністю використаних методів і методик предмету, меті й задачам дослідження, а також критеріям надійності та валідності, репрезентативністю вибірки, ідентичністю процедури дослідження для всіх респондентів, сполученням методів кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики для обробки емпіричних даних.

Отримані в ході дослідження результати можуть бути використано корекційними педагогами, практичними психологами, соціальними педагогами в процесі роботи з дітьми в спеціальних навчальних закладах, освітньо-реабілітаційних центрах, у класах з інклюзивним навчанням, а також у процесі спільної роботи фахівців та батьків, які виховують дитину з порушеннями розвитку.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження позитивна, але, необхідно відзначити дискусійні положення дисертації, окремі зауваження та побажання щодо вдосконалення дисертаційної роботи:

1. Дисертація безумовно виграла б, якби у ній був ширше представлений аналіз зарубіжного досвіду організації навчання школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, надання корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з комплексними порушеннями розвитку.

2. На наш погляд, недостатньо уваги в дисертації приділено аналізу та використанню позитивного досвіду роботи центрів соціально-трудової реабілітації, де отримують допрофесійну підготовку особи з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

3. У дисертаційному дослідженні кількісний аналіз експериментального матеріалу переважає якісний. Доцільно було б пояснити динаміку якісних змін у світогляді, інтелекті, афекті, волі учасників педагогічного експерименту, представити більше матеріалу, що розкриває психологічні відмінності між дітьми контрольної та експериментальної груп на етапі їхньої професійно-трудової підготовки.

4. У дисертаційній роботі, на наш погляд, недостатньо представлено сучасні інноваційні підходи щодо навчання і виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, зокрема з позицій інклюзивної освіти.

5. Методичні рекомендації щодо формування трудової компетентності школярів з порушеннями опорно-рухового апарату подано автором разом із змістом корекційного супроводу. Доречніше було б виокремити їх у підрозділ.

6. У роботі мають місце окремі стилістичні та технічні недоліки.

Втім, зазначені зауваження суттєво не впливають на позитивну оцінку та значення виконаної роботи, не зменшують її цінності та науковості отриманих результатів.

Загальний висновок: дисертаційна робота О. В. Чеботарьової є самостійним, завершеним дослідженням з актуальної проблеми, розв'язання якої дало змогу отримати нові науково обґрунтовані експериментальні результати. Дисертація **«Теорія і методика трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту»** відповідає вимогам МОН України щодо **«Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»**, а її автор, Олена Валентинівна Чеботарьова, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор кафедри ортопедагогіки та реабілітології факультету

спеціальної та інклюзивної освіти

НПУ ім. М.П. Драгоманова

